

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИSYSTEM APPROACH TO THE PROBLEM OF PREPARING
THE FUTURE TEACHER OF PHYSICAL CULTURE

УДК 378:796.071.4

Курнишев Ю.А.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри фізичної культури
та основ здоров'я
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Мосейчук Ю.Ю.,
докт. пед. наук,
доцент кафедри фізичної культури
та основ здоров'я
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Кожокар М.В.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри фізичного виховання
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Ківерник О.В.,
викладач кафедри фізичного виховання
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

У статті автори проаналізували застосування системного підходу в процесі підготовки майбутнього вчителя в педагогічному закладі вищої освіти, що дозволяє розробляти педагогічні цілі у двох аспектах: з погляду об'єктивно заданого соціального замовлення, що відображає громадські потреби в певній особистості та індивідуальності, і з погляду суб'єктивно заданого розвитку власне людини, що визначається її особливостями і потребами. Відповідно до цілісного підходу, сучасна система професійної педагогічної підготовки має бути орієнтована на мету, тобто на неперервний соціально-моральний, загальнокультурний і професійний розвиток особистості вчителя фізичної культури.

Ключові слова: системний підхід, вчитель фізичної культури, самовиховання, професійно-педагогічна підготовка, саморозвиток.

В статье авторы проанализировали применение системного подхода в процессе подготовки будущего учителя в педагогическом вузе, что позволяет разрабатывать педагогические цели в двух аспектах: с точки зрения объективно заданного социального заказа, отражающего общественные потребности в определенной личности и индивидуальности, и с точки зрения субъективно заданного развития собственно человека, что определяется его особенно-

стями и потребностями. Согласно целостному подходу, современная система профессиональной педагогической подготовки должна быть ориентирована на цель, то есть на непрерывное социально-нравственное, общекультурное и профессиональное развитие личности учителя физической культуры.

Ключевые слова: системный подход, учитель физической культуры, самовоспитание, профессионально-педагогическая подготовка, саморазвитие.

In the article the authors analyzed the application of a systematic approach in the process of preparing a future teacher in a pedagogical institution of higher education can develop pedagogical goals in two aspects: from the point of view of objectively given social order, reflecting the public needs of a certain personality and individuality, and from the point of view of subjectively defined development of the person himself, which is determined by its features and needs. In accordance with the holistic approach, the modern system of professional pedagogical training should be focused on the goal, that is, on the continuous socio-moral, general cultural and professional development of the personality of the teacher of physical culture as integrity.

Key words: system approach, teacher of physical culture, self-education, vocational and pedagogical training, self-development.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Поставлені перед вищою школою в сучасних умовах завдання визначають перспективні напрями реформування системи підготовки вчителів фізичної культури нового типу, які органічно об'єднують широкий науковий кругозір зі справжнім професіоналізмом, володіють сучасними технологіями й методиками фізичного виховання й розвитку учнівської молоді, мають високий рівень готовності до професійно-педагогічної діяльності.

З огляду на це, важливість вирішення зазначеної проблеми визначається тим, що, по-перше, здійснення цілісного комплексного дослідження теоретичних та практичних засад підготовки майбутніх учителів фізичної культури перебуває в площині втілення державної освітньої політики, спрямованої на покращення фізичного виховання й стану здоров'я молодого покоління, що й сприятиме переходу системи підготовки фахівців із фізичної культури на новий якісний рівень. По-друге, розроблення питань досліджуваної проблеми частково заповнює «прогалини» у педагогіці, пов'язані з наявним незадовільним станом професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в контексті сучасних вимог. Це

підтверджується аналізом теорії та практики підготовки педагогічних кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У психолого-педагогічній літературі проблема професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури має багатоаспектне теоретичне трактування. Узагальнення основних положень наукових праць, де розглядаються питання професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, дозволяють визначити значущі для нашого дослідження напрями: *теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту* (П. Єфименко, Л. Сущенко, А. Цьось, Б. Шиян); *формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури* (В. Байдак, В. Павленко, П. Петров, В. Смолюк та інші).

Аналіз широкого кола джерел з означеної проблеми дає підстави зазначити, що в системі спеціальної педагогічної освіти професійна підготовка фахівця у сфері фізичної культури пов'язується, насамперед, з наявністю й реалізацією професійно значущих знань, умінь, навичок, особистісних якостей. Найчастіше вони трактуються як щось самостійне, без серйозних спроб оцінки їх

інтегративну взаємодію в межах певної цілісності. Очевидно, із цієї причини проблема підготовки фахівця у сфері фізичної культури в цілісному аспекті не ставилася й не піддавалася теоретичному осмисленню як система. Залишаються недостатньо розробленими теоретичні й методологічні аспекти технологій процесу формування підготовки студентів – майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичного змісту підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності; розкритті методолого-теоретичних засад дослідження процесу підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Системний підхід характеризується такими особливостями: опис елементів цілісної системи не має самостійного значення; кожен елемент описується не як такий, а з урахуванням його місця в структурі цілого; той самий об'єкт виступає в системному дослідженні як такий що має одночасно різні характеристики, параметри, функції і навіть різні принципи будови; дослідження системного об'єкта невід'ємне від вивчення умов його існування; специфічною для системного підходу є проблема породження властивостей цілого із властивостей елементів і, навпаки, породження властивостей елементів із характеристик цілого; у системному дослідженні недостатні лише причинні пояснення функціонування об'єкта; для великого класу систем характерна доцільність як невід'ємна риса їхньої поведінки; джерело перетворень системи або її функцій лежить зазвичай у самій системі; вона є системою, що самоорганізується.

А. Арсен'єв і Ф. Корольов зазначають, що суть системного підходу полягає в тому, що «досліджуване явище не виривається з комплексу інших, з ним пов'язаних, а розглядається як деяка частина цілісності, залежна від інших її компонентів і, у свою чергу, яка впливає на них» [1].

Зокрема, Т. Ільїна наголошує на необхідності системного підходу до дослідження педагогічних об'єктів. Акцентуючи увагу на тому, що головною відмінною рисою системного підходу є цілісність сприйняття досліджуваного об'єкта, а об'єктом системного дослідження, у свою чергу, може стати таке явище, яке може бути віднесене до категорії систем, тобто таких явищ і об'єктів педагогічної реальності, які не зводяться до суми складових елементів, а є розчленованою в інтересах глибокого пізнання цілісністю [4].

Застосування системного підходу до дослідження проблем підготовки вчителя дозволяє розглядати педагогічний процес як систему.

В. Беспалько представляє педагогічну систему як «деяку впорядковану сукупність засобів і методів реалізації алгоритмів управління педагогічним процесом», «систему управління педагогічним

процесом, що складається з діалектичної суми дидактичного і виховного процесів» [2].

На думку С. Смирнова, за системного підходу педагогічна система розглядається як сукупність взаємопов'язаних компонентів: цілі освіти, суб'єкти освітнього процесу, зміст освіти, методи і форми педагогічного процесу і матеріальна база [7]. Саме із цих позицій розглядають процес підготовки майбутнього вчителя.

Отже, системний підхід орієнтує на розгляд багатовимірних і багаторівневих педагогічних явищ з погляду таких категорій, як «система», «відношення», «зв'язок», «взаємодія», «структура», що дає можливість створювати адекватні дійсності моделі складних об'єктів і процесів. Системний підхід дозволяє виявити загальні системні властивості й якісні характеристики тих окремих елементів, що становлять систему, розглядати відносно самостійні компоненти не ізольовано, а в їх взаємозв'язку.

Застосування системного підходу в процесі підготовки майбутнього вчителя в педагогічному закладі вищої освіти (далі – ЗВО) дозволяє розробляти педагогічні цілі у двох аспектах: з погляду об'єктивно заданого соціального замовлення, що відображає громадські потреби в певній особистості й індивідуальності, і з погляду суб'єктивно заданого розвитку власне людини, що визначається її особливостями і потребами.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що у вирішенні цієї проблеми відсутні критерії необхідності й достатності компонентів, так само як і алгоритму їх виділення. Тому всі підходи правомірні залежно від того, які дослідницькі завдання вирішуються за допомогою моделювання педагогічних систем.

Ми вважаємо, що процес взагалі є послідовною зміною станів чого-небудь, а педагогічний процес у підготовці вчителя фізичної культури є цілеспрямованою взаємодією педагогів і вихованців, під час якої вирішуються освітньо-виховні завдання. Такий підхід дозволяє виділити перші два елементи цієї системи: викладачів і студентів та вчителів і учнів. Їхня взаємодія в підсумку передбачає набуття студентами й учнями досвіду виховання фізичної культури особистості, накопиченого людством у всьому його розмаїтті (базовий елемент культури особистості). Успішне освоєння досвіду здійснюється в спеціально організованих умовах за наявності хорошої матеріальної бази, що включає активні й пасивні засоби. Тому вважаємо за доцільне назвати ще два компоненти педагогічної системи: зміст фізкультурно-педагогічної освіти (досвід, базова культура) та засоби. На нашу думку, взаємодія цих чотирьох компонентів і є педагогічним процесом. Вони потрібні й достатні і для освіти будь-якої педагогічної системи, і для пояснення механізмів її функціонування.

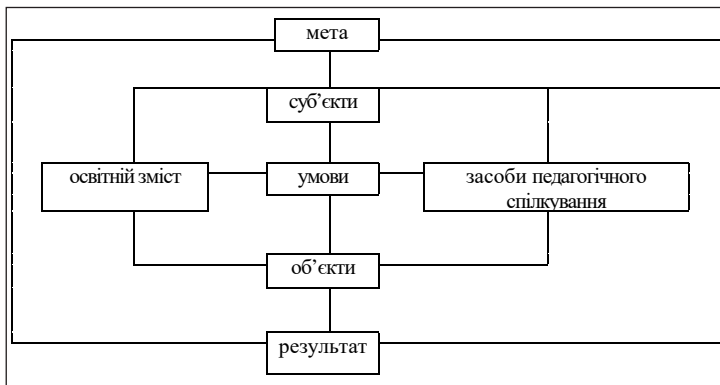

Рис. 2.2. Система професійної підготовки вчителів фізичної культури (мезоструктура)

Отже, відповідно до цілісного підходу, сучасна система професійної педагогічної підготовки має бути орієнтована на мету, тобто на неперервний соціально-моральний, загальнокультурний і професійний розвиток особистості вчителя фізичної культури як цілісності. Проте варто зазначити, що, на відміну від загальної теорії педагогіки, у теорії фізкультурно-педагогічної освіти категорію «педагогічна система» як інструмент пізнання практично не досліджено. Спираючись на вищезазначене, освіту можна визначити як цілеспрямований процес і результат навчання, виховання і всебічного розвитку особистості, формування її культури.

Виникнення системи освіти відбувалося відповідно до людської потреби передавати накопичений досвід наступним поколінням, що забезпечувало виживання людського співтовариства в умовах природного середовища. Крім того, необхідність у передачі соціального досвіду пояснювалася бажанням людей не зупинятися у своєму прагненні до вироблення надбіологічних способів діяльності, що визначають процес власне людського розвитку. Тобто людина в процесі створення культури освоювала, обробляла навколишнє середовище і саму себе.

Так само зароджувалася фізкультурна освіта. Як зазначає М. Пономарьов, фізичне виховання – прообраз сучасної фізкультурної освіти, генетично перший вид фізичної культури. Його походження зумовлене необхідністю систематично здійснювати ефективну рухову діяльність, спрямовану на задоволення людських потреб. Оскільки існують різні чинники, визначальна якість і підсумок процесу передачі поколінням цінного рухового досвіду, остільки педагогічна діяльність у галузі фізичної культури поступово відокремилася, створювалися умови для її функціонування, виникла необхідність у спеціально підготовлених для цієї сфери кадрів.

Аналіз системи освіти фахівців у галузі фізичної культури ще тільки починається, тому початкові методологічні підстави, найважливіші поняття ще не розроблені. Водночас проведені дослідження із проблеми розвитку системи неперервної профе-

сійної фізкультурної освіти свідчать про те, що вона включає чотири підсистеми: базову освіту (у сім'ї, дошкільних установах, загальноосвітніх школах); початкову спеціальну (у ДЮСШ, ШВСМ тощо).

В. Чичикін [8] систему спеціальної фізкультурної освіти розуміє як її зміст і вирішує проблему її оптимізації шляхом виділення спеціальних освітніх розділів на основі переліку функціональних обов'язків фахівця. Як бачимо, неоднозначність трактування освіти спричиняє різну інтерпретацію її системи.

Процес професійної підготовки вчителів фізичної культури також є складною соціальною системою. Оскільки даний об'єкт – це процес, діяльність, то логічно було б визначити як його елементарну частинку, «клітинку» – педагогічно доцільну дію, що має різну природу – інтелектуальну дію, рухову, етичну тощо. Як вид фізкультурної освіти процес підготовки вчителів має три складники: навчання, виховання і розвиток. Вони являють собою мезоструктуру освіти і відображають її специфічні функції – освоєння знань, умінь, навичок, формування особистості та всебічне її вдосконалення. Структура цих компонентів єдина, оскільки педагогічний процес – явище цілісне, окремі його аспекти розділяються умовно. За основу структури на даному рівні можна прийняти процес навчання як найбільш розроблений у педагогіці.

Розглянемо решту компонентів, що входять до її складу (див. рис. 2.2). Дана система – насамперед діяльність, яку здатні здійснювати тільки люди. Отже, у ній завжди є суб'єкт діяльності (у даному випадку викладачі, співробітники ЗВО й ін.). Діяльність педагога завжди спрямована на когось, тому в ній обов'язково є об'єкт (абітурієнти, студенти різних курсів, інші особистості, ті, хто вступає в контакт із системою, наприклад, учителі).

Процеси, що відбуваються між суб'єктами й об'єктами в освіті, наочно змістовні і специфічні, тому необхідно виділити компоненти «освітній зміст» і «способи педагогічного спілкування». Як вважає Н. Кузьміна [5], умови педагогічного процесу визначаються цілями, іншими чинниками і залежать від них. Проте має сенс включати їх самостійним компонентом, оскільки, по-перше, без найменшійших умов навчально-виховний процес неможливий; по-друге, умови реально впливають на його якість. І останнім компонентом, який обов'язково має бути в педагогічній системі, є «результат». Без наявності результату діяльність втрачає сенс. Названі компоненти відповідають співвідношенню необхідного і достатнього в системі (Н. Кузьміна [5]).

Найважливіші системоутворюючі зв'язки діють між метою і групою змістових компонентів (суб'єкти, об'єкти, способи спілкування, зміст, умови), між останніми і результатом, між результатом і метою.

Сама мета ще не дає реалізації наміченого, а результат не може бути досягнутий без функціонування решти компонентів системи, мета може законсервуватися без постійної інформації про результат діяльності.

Відповідно до того, що підготовка вчителів фізичної культури включена в пізнавальний простір фізичної культури (В. Видрін) [3], вона виконує специфічні і внутрішні функції. Специфічною функцією мети даної системи є випуск фахівців, що відповідають сучасним потребам суспільства. Її внутрішні функції розкриваються в тому, що вона задає генеральну лінію всім компонентам, орієнтує їх на результат. Тобто головна внутрішня функція мети – спрямовуюча.

Разом із функціями споживача і носія соціального досвіду головне завдання зрілої особистості – це творення нових цінностей культури (В. Видрін [3]). Даний рівень є необхідною умовою збереження і поступального розвитку загальнолюдської культури.

Отже, макроструктура системи підготовки вчителів фізичної культури входить до пізнавального простору фізичної культури, а також перетинається із простором освіти і загальної культури, включає три взаємозв'язані процеси – навчання, виховання і розвиток. Мезоструктура цієї системи спирається на функціонування складу компонентів, що мають загальне педагогічне значення (мета, суб'єкти, об'єкти, освітній зміст, способи педагогічного спілкування, умови, результат). На рівні мікроструктури об'єктів педагогічної системи головний упор робиться на дію механізму включення потреб, здібностей і умінь, спрямованого на самопізнання, самовиховання і саморозвиток. Ці рівні побудови професійної підготовки майбутнього вчителя повинні послідовно здійснювати формування культури особистості, розкриваючи її загальнокультурний, професійний і особовий потенціали.

Отже, на нашу думку, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити два підходи до розуміння системи професійної підготовки вчителя фізичної культури. Більшість авторів уважають, що система підготовки майбутнього вчителя включає сукупність таких взаємопов'язаних компонентів:

- 1) нормативний цикл психолого-педагогічних дисциплін у поєднанні зі спецкурсами, спецсеминарами і практикумами з педагогіки, психології і приватних методик;
- 2) науково- і навчально-дослідницьку роботу студентів;
- 3) педагогічну практику;
- 4) позааудиторну діяльність студентів.

Ми вважаємо, що такий підхід може бути досить аргументований, якщо до розуміння системи підходити лише з позицій здорового глузду.

До істотних умов забезпечення цілісності педагогічного процесу в його організаційно-процесу-

альному аспекті належить вимога реалізації педагогічного процесу як єдності його конструювання, здійснення під час взаємодії педагогів і студентів щодо змісту освіти (ділові стосунки), так і на рівні неформальних особистих стосунків; самоосвіта і самовиховання; організація педагогічного процесу на принципах пріоритету початкового відношення «студент – зміст освіти» у межах основного відношення.

Висновки. Особистісний підхід спрямований на виявлення можливостей становлення самобутнього особистісного образу, розвитку сутнісних сил майбутнього вчителя, взаємодії його з людьми, природою, культурою, цивілізацією і передбачає дослідження ієрархії цілей особистісного саморозвитку, виділення специфічного змісту освіти, на основі якої розвиваються особистісні якості й основні складники індивідуальності майбутнього вчителя.

Варто також зазначити, що розвиток особистості вчителя фізичної культури у зв'язку з розвитком його мотиваційної сфери, перегрупуванням ціннісних орієнтацій здійснюється шляхом вирішення діалектичних суперечностей, що є підґрунтям реалізації особистісно-діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури. Саме це є метою особистісно-діяльнісного підходу, необхідного для професійної підготовки вчителя до реалізації цілісного педагогічного процесу виховання фізичної культури особистості школяра.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арсеньев А., Королев Ф. Методологические проблемы марксистско-ленинской педагогики. Москва : Педагогика, 1971. 286 с.
2. Беспалько В., Татур Ю. Системно-методическое обеспечение учебно-познавательного процесса подготовки специалистов. Москва : Высшая школа, 1989. 144 с.
3. Выдрин В., Зыков Б., Лотоненко А. Физическая культура студентов вузов : учебное пособие. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1991. 128 с.
4. Ильина Т. Структурно-системный подход к организации обучения. Вып 1. Москва : Знание, 1972.
5. Кузьмина Н. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1990. 117 с.
6. Орлов В. Виховний процес і проблеми індивідуалізації в системі професійно-технічної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка* : збірник наукових праць. Вип. 6. Київ : Вид-во ІПТО НАПНУ, 2013. С. 73–76
7. Смирнов Е. Мотивация в профессиональной подготовке учителя математики. *Ярославский педагогический вестник*. 1999. № № 1–2. С. 126–132.
8. Чичикин В. Теоретические основы формирования профессиональной готовности специалиста в системе физкультурно-педагогического образования : автореф. дисс. ... докт. пед. наук. Москва, 1995. 34 с.